

Uit het geheime archief van de Komintern

Groninger historicus Voerman onderzocht de banden tussen de CPN en Moskou.

Toen hij nog student was, werd hij op een dag benaderd door een agent van de binnenlandse veiligheidsdienst (BVD). Of hij misschien lid wilde worden van de Communistische Partij Nederland, en daarover wilde rapporteren aan de veiligheidsdienst. 'De CPN was immers een gevaar voor de democratische orde', zei de man die zich voorstelde als 'Steenbergen'. En het getuigde toch van gezonde burgerzin om het communistische gevaar te betuigen? Gerrit Voerman legde het aanbod vriendelijk maar beslist terzijde. Vrienden van hem waren lid van de CPN. Het BVD-dossier, dat hij later heeft opgevraagd, eindigt met de zinsnede: "Gesteld dient te worden, dat met betrokkene vermoedelijk een goede CPN-studentenoperatie verloren is gegaan."

Nu, twintig jaar later, heeft Gerrit Voerman zelf de CPN aan een diepgaand onderzoek onderworpen. Maar dan vanuit een wetenschappelijke invalshoek. Dat resulteerde in het proefschrift *De Meridiaan van Moskou. De CPN en de Communistische Internationale (1919-1930)*, waarop hij vandaag aan de Rijksuniversiteit Groningen promoveert. In zijn studie stelt hij ondubbelzinnig vast dat de CPN vrijwel vanaf de oprichting van de Komintern in 1919 werd gefinancierd door - en later ook gestuurd vanuit - Moskou. Op zich is dat geen verrassing voor de buitenstaander: al jaren vermoedde die de steun vanuit Moskou aan de Nederlandse communisten. "Het nieuwe van het boek zijn niet eens de conclusies, maar het feit dat alles tot in de finesses is gereconstrueerd en gedocumenteerd", zegt Voerman.

Voor die documentatie heeft Voerman, in het dagelijks leven hoofd van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Groninger universiteit, grotendeels zelf gezorgd. "Het idee voor het proefschrift is ontstaan door de plotselinge wending in de Sovjet Unie begin jaren negentig. Ik zat in een onderzoeksgroep, die de ontwikkeling van het communisme in West-Europa bestudeerde. Elk land was in die groep vertegenwoordigd door een historicus. Toen vanaf 1991 de archieven in Moskou opengingen, ontstond er een opgewonden spanning bij de groep: 'jongens, we moeten meteen naar Moskou'."

De Groninger gemeentearchivaris Jan van den Broek was een van de eersten die contact legde met de beheerders van de Moskou-archieven. Er werd zelfs een tentoonstelling voor 1992 gepland, onder de titel *Documenten uit Moskou*. Via de door Van den Broek geplaveide weg kwam Voerman in 1993 in de archieven van Moskou terecht - hij zou er in '94, '95 en 2000 terugkeren.

Van augustus 1991 - het moment van de coup tegen sovjetleider Gorbatsjov - tot de zomer van 1992 waren het de wilde jaren in Moskou. Het uiteenvallen van de Sovjet Unie leidde tot chaotische tafereelen, en allerlei archieven werden plotseling opengesteld.

Voerman: "Toen ik in het voorjaar van '93 in Moskou arriveerde, was het tij alweer een beetje gekeerd. Dat was een gevolg van excessen, die uit de plotse openheid waren voortgekomen. In de Engelse media lekte bijvoorbeeld uit, dat de leider van de mijnwerkersstakingen in de jaren '80 in Engeland, Arthur Scargill, voor zijn acties geld had ontvangen uit de Sovjet Unie. In Italië ontstond grote beroe-

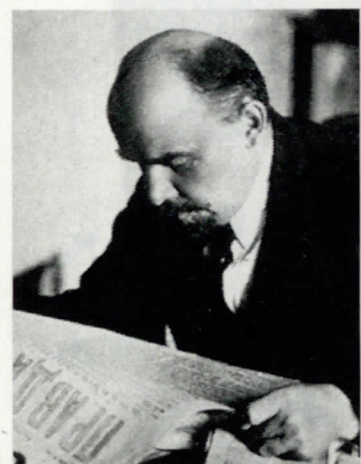
ring toen in kranten het bericht verscheen dat Togliatti (de vooraanstaand Italiaanse communist die tijdens het fascistische regime in de Sovjet Unie verbleef en een belangrijke rol in de Komintern speelde, jh) destijds had gezegd dat Italiaanse krijgsgevangenen, die door de Russen waren geïnterneerd tijdens de Tweede Wereldoorlog, wat hem betreft konden creperen."

Een dergelijke openheid over de eigen geschiedenis zou de naam van Rusland alleen maar bezoedelen, zo vonden vele Russen. Eensgezind drongen de rechtse nationalistenvan Zjirinovski en de communisten van Zjoeganov er bij de nieuwe president Jeltsin op aan om de archieven weer te sluiten.

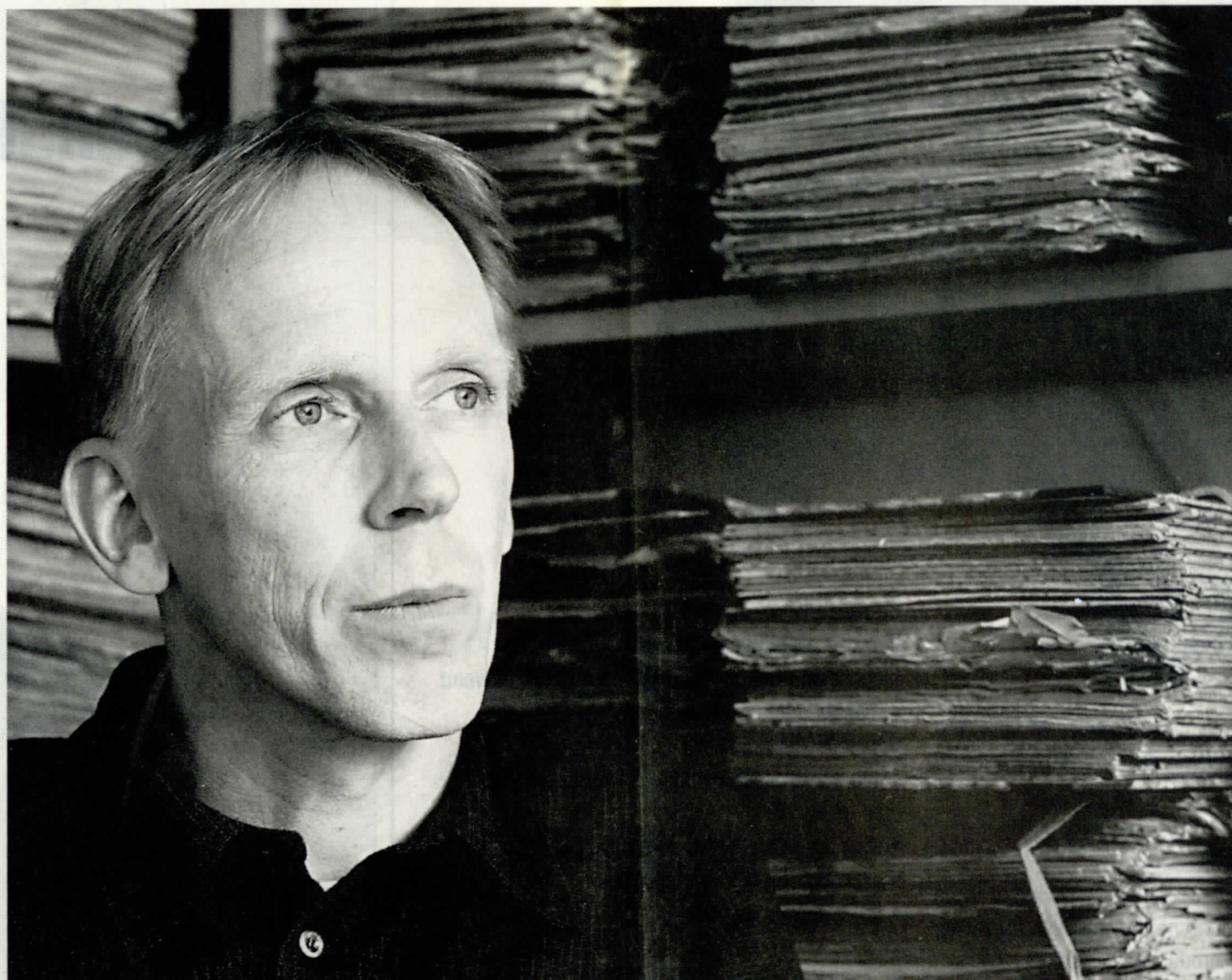
Toen Voerman met zijn archiefonderzoek begon, waren de beperkingen dus alweer toegenomen. Toch kon hij een groot deel van het archief van de Komintern, tenminste het gedeelte dat betrekking had op de CPN, inzien. Hij las de telegrammen van Moskou aan Nederlandse communistenleiders en allerlei andere onthullende documenten die tot dan toe veilig achter slot en grendel van het Instituut voor Marxisme en Leninisme in de Sovjet hoofdstad waren opgeborgen.

Hij las briefwisselingen tussen Henriëtte Roland Holst en Lenin; telde de bedragen op die door de Komintern naar Nederland werden overgemaakt ter financiering van de revolutie; volgde het spoor van de met juwelen beladen Groningse Bartha Rutgers-Mees van Moskou via Duitsland naar Amsterdam, waar de sieraden werden verpatst voor de goede zaak. En hij kon nauwgezet reconstrueren hoe in Moskou de touwtjes steeds strakker werden aangetrokken, waar het de vrijheid van de bij de Komintern aangesloten West-Europese communistische partijen betrof.

"Ik kon de documenten van de budgetcommissie van de Komintern - in 1921 ingesteld - niet meer inzien. Toch heb ik her en der verspreid in andere archieven financiële

Lenin

De Groninger historicus Gerrit Voerman voor de verzamelde uitgaven van *De Tribune*, het partijorgaan van de vroege Communistische Partij Nederland. © NVHN/TEX J. SCHARDIJN

documenten gevonden. Op basis van conservatieve schattingen kom ik op een totaalbedrag van tenminste 160.000 gulden, dat de CPN vanuit Moskou heeft ontvangen. Een zeer aanzienlijk bedrag in die jaren twintig."

Voerman is vermoedelijk voorlopig een van de laatste historici die nog zo uitgebreid uit de Russische archieven heeft kunnen putten. "Ik heb negentig procent van alle stukken ingezien die betrekking hebben op de CPN en de Komintern in de periode 1919-1943. De strekking van mijn verhaal wordt niet principieel gewijzigd of aangetast door de ontbrekende documenten. Die verfijnen mijn verhaal eerder." Tijdens latere bezoeken aan Moskou kreeg Voerman steeds minder te zien. "Toen ik in de zomer van '95 terugkeerde voor een onderzoek naar persoons- of kaderdossiers, waren de regels weer verder aangescherpt. Alle opgevraagde documenten werden eerst in een kamertje naast de studiezaal zorgvuldig geselecteerd. Alles wat betrekking had op de NKVD (de voorloper van de veiligheidsdienst KGB, jh) of andere geheime diensten was er uitgehaald. Van het dossier van Henk Sneevliet kon ik slechts één document inzien, en dat was genummerd pagina 270-273. Dus daar ontbrak nogal wat aan."

Voerman vindt de toegenomen voorzichtigheid van de Russen wel verklaarbaar. "In Nederland gebeurt hetzelfde. De archieven van de BVD zijn niet openbaar. Mensen die hun eigen dossier willen inzien, kunnen dat wel doen. Maar historici hebben geen toegang tot die dossiers. En dat betekent dat wij als onderzoekers de archieven niet kunnen controleren. De historische wetenschap kan alleen gedijen bij volledige openheid."

De gegevens die Voerman uit de Russische archie-

ven - het Nederlandse archief van de CPN zelf is al sinds de oorlog verdwenen - naar boven haalde, verrasten hem enigszins. Niet door de bewijzen voor de financiële steun van Moskou, of de invloed van de Sovjets op de CPN: "Wat nieuw voor me was, is dat het nog relatief lang geduurd heeft voordat de CPN onder het centralistische gezag van Moskou werd gebracht. De CPN is betrekkelijk lang met rust gelaten."

Pas in 1930 is het definitief gelijkgeschakeld met de Moskouse lijn, zowel ideologisch als organisatorisch. Deels komt dat doordat het belang van de CPN te gering was voor de machthebbers in Moskou. In Duitsland werd de *Kommunistische Partei Deutschlands* al meteen onder de strikte regie van Moskou gebracht. Dat was

immers een grote partij, in het land van Marx. Maar in Nederland kon men nog in 1925 gewoon de eigen partijleiding kiezen, zolang de partij maar volgzzaam was. Pas in 1930 is de domesticatie voltooid: de partijleiding, de hoofdredactie van *De Tribune*, de leiding van de communistische jeugdbond en de financiële huishouding werd vanaf toen volledig door Moskou gedicteerd."

De vraag is, waarom de communistische partijen in West-Europa niet een meer zelfstandige positie hebben kunnen of willen innemen ten opzichte van Moskou. "In feite zijn de communistische partijen ontstaan als gevolg van de Eerste Wereldoorlog en de Oktoberrevolutie van 1917. Zij identificeerden zich met het revolutionaire elan van de bolsjewie-

ken. Rusland vormde daarvoor de communisten in West-Europa het enige moreel richtpunt."

Toen dat richtpunt in 1925 stevig in handen bleek van Stalin, en de doelstellingen van de oorspronkelijk als internationale organisatie bedoelde Komintern volledig gingen menenvallen met de doelen van de door Stalin geleide Communistische Partij van de Sovjet Unie, was het morele rakter ervan ver te zoeken. Maar toen was het voor de CPN te laat.

JACQUES HERMUS

Gerrit Voerman, *De Meridiaan van Moskou. De CPN en de Communistische Internationale (1919-1930)* (uitg. L.J. Veen, 60 blz, f 75,-)

De 'russificatie' van de CPN

Het proefschrift van Gerrit Voerman beschrijft de relatie tussen de Communistische Partij Nederland (CPN) en de Komintern, de organisatie die begin 1919 onder invloed van de zegevierende bolsjewieken in Moskou was opgezet om de internationale samenwerking tussen communistische partijen te stroomlijnen.

De CPN werd in 1918 opgericht door het driemanschap David Wijnkoop, Willem van Ravesteyn en Jan Ceton. In feite was de CPN een voortzetting van de Sociaal Democratische Partij (SDP), die het drietal in 1909 had afgesplitst van de SDAP. Al voor de Russische Oktoberrevolutie van 1917 onderhielden de Nederlandse communisten nauwe banden met Lenin, Trotski en andere bolsjewieken van het eerste uur.

De SDP was een van de oudste communistische partijen

in Europa. In de Communistische Internationale (Komintern) praatte de SDP dan ook op voet van gelijkheid met vertegenwoordigers uit Rusland of Duitsland. Maar al kort na de oprichting van de Komintern had Moskou de touwtjes stevig in handen. Vanaf 1919 was er sprake van een steeds verdergaande russificatie van de aangesloten communistische partijen. Eerst gebeurde dat nog met zachte dwang en werden de partijen door financiële steun aan Moskou gebonden, vanaf 1925 gebeurde het met steeds hardere hand. In Nederland wat later dan elders, mede door het geringe belang van de CPN voor Moskou.

Tegen de dominantie van Moskou bestond aanvankelijk wel verzet. Prominente CPN-leden als Herman Gorter, Henriëtte Roland Holst, Henk Sneevliet of Jacques de Kadt vonden dat de Sovjet Unie niet

kon oordelen over de 'revolutionaire' situatie in het buitenterritorium West-Europa, omdat die nogal verschilde van de daarvorige toestand van de arbeiders in het tsaristische Rusland. De revolutie zou heel anders moeten verlopen. Dergelijke ideologisch afwijkende meningen werden niet lang getolereerd.

In 1925 speelde Moskou een belangrijke rol bij de intertribunale betrekkingen van de CPN. Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton werden geroyeerd. De laatste onafhankelijkheid van de CPN was verdwenen in 1930, vanaf dat moment bepaalde Moskou wie er in de partijleiding zat, wie in de hoofdredactie van het partijblad, wie in het bestuur van de jeugdonganisatie. De lakmoesproef van de Komintern - lees: de Communistische partij van de Sovjet Unie - was de volledige ideologische ondergeschiktheid aan Moskou.

NVHN 2.6.01